

ЛЕГАЛЬНИЙ БАР'ЄР ЯК ФАКУЛЬТАТИВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ

В науковій літературі серед елементного складу виборчої системи часто виокремлюється поняття виборчого бар'єру. Сам по собі термін «бар'єр» у виборчому праві може вживатись дуже широко: «як будь-який механізм, що має вплив на доступ партії до парламенту» [1, с. 230-231]. В такому сенсі бар'єром можна вважати обмеження у фінансуванні, доступі до агітації, складні реєстраційні процедури та, власне, виборчу систему загалом.

Однак при вивченні виборчих систем мова йде про легальний (загороджувальний [2, с. 479], прохідний, обмежувальний [3, с. 258], електоральний [4, с. 131]) або природний (прихований, ефективний, неформальний [1, с. 238]) виборчі бар'єри. Останній є наслідком застосування тої чи іншої формули – умовою, виконання якої дозволить отримати принаймні один мандат (для мажоритарної абсолютної більшості він становить 50% + 1 голос, при застосування «квоти Хейра» в 5-ти мандатному окрузі – 20% голосів тощо)

Під легальним виборчим бар'єром ми розуміємо законодавчо встановлену вимогу набрання певної кількості голосів, яка не є результатом застосування виборчої формули, однак її виконання – необхідна умова допуску до розподілу мандатів. Такий елемент виборчої системи є факультативним, оскільки, по-перше, розподіл мандатів може відбутись і без його застосування. По-друге, далеко не у всіх державах він передбачений законодавством (Боснія та Герцеговина, Ісландія, Ірландія, Фінляндія, Португалія, Швейцарія та ін.).

Як зазначає М.В. Афанасєва, найпоширенішим у політичній та науковій дискусії аргументом за введення прохідного бар'єра є необхідність створити умови для ефективної роботи представницького органу шляхом недопущення до його складу партій, які отримують мінімальний відсоток голосів виборців і реально ні-

кого не представляють [5, с. 181]. Тому встановлення бар'єру може сприяти працездатній структуризації парламенту, стабільності уряду, недопущенню екстремістських партій до парламенту (саме це було основним аргументом на користь високого бар'єра в Туреччині) тощо. Закріплюючи легальний бар'єр законодавець може:

- Передбачати різні вимоги. Від 0.67% голосів у Нідерландах до 10% у Туреччині (це лише на загальнодержавному рівні). Вважається, що розмір легального бар'єра повинен становити від 3 до 5 відсотків (нижчий від 3% є малоефективний, тоді як вищий від 5% заслуговує на оцінку дискримінаційного [6, с. 67]). Варто підкреслити, що значна кількість демократичних країн використовує його саме в таких межах (Греція, Румунія, Іспанія – 3%, Болгарія, Італія, Норвегія, Словенія – 4%, Латвія, Естонія, Хорватія, Молдова, Польща, Чеська Республіка – 5%).

- Встановлюватись на різних рівнях. Хоча загалом мажоритарні системи є більш обмежувальні стосовно малих або нових партій, проте легальний бар'єр може відігравати більш пагубну роль, коли їхня підтримка зосереджена в певному регіоні [1, с. 235]. Як ми зазначали у підрозділі 1.3., виборчі округи можуть існувати на різних рівнях, де можуть діяти різні вимоги легального бар'єра. Так, у Швеції він складає 4% на загальнодержавному рівні та 12% – в регіональному окрузі. В Іспанії діє лише на регіональному рівні (3%).

- Диференціюватись залежно від кандидатів. По тій самій причині, яка була зазначена в попередньому пункті, легальний бар'єр часто несприятливий до різного роду меншин. Тому окремі держави позбавляють необхідності долати загальнонаціональний виборчий бар'єр етнічним меншинам (наприклад Польща, де це забезпечує незначне, але часте представництво німецької меншості, яка на останніх виборах 2015 року отримала один мандат) або партіям, які отримали безпосередні голоси в умовах змішаної системи (Німеччина, Нова Зеландія). Крім того, можуть мати місце різні вимоги легального бар'єра для партій та їх об'єднань (коаліцій, блоків, альянсів тощо). Так, у Польщі для партій він становить 5%, для блоків – 8% [7, с. 159]. У Чехії легальний бар'єр становить 5% голосів, для коаліцій з двох партій – 7%, з трьох – 9%, з п'яти – 11%. В Словаччині для одної партії 5%, для коаліції із 2-3 партій – 7%, чотирьох і більше – 10% [8, с. 174].

- Відрізнитись за рівнем впливу. По-перше, очевидним є те, що легальний бар'єр повинен бути вище природного, інакше перший втрачає будь-який сенс. Так, 5% легальний бар'єр в багатомандатних округах Іспанії не має ніякого значення, оскільки природний оцінюється в середньому у 9.7% [9, с. 609] (такий високий рівень зумовлений обрахунками на рівні округу, де й використовується легальний бар'єр, про що було зазначено вище). В Нідерландах 0.67% бар'єр лише трохи вищий за «квоту Хейра». І хоча при магнітуді 150 мандатів у разі його не використання існувала б потенційна можливість отримання партією одного мандату, проте вона б знизилася до природної менш ніж на 0.01% голосів (можна припустити, що там легальний бар'єр був простим заокругленням природного до вищого значення, оскільки першого достатньо для отримання 1.005 мандату). По-друге, виборчі системи можуть бути ускладнені додатковими умовами,

які практично нівелиують роль легального бар'єра. В Греції останній складає 3%, однак малі партії не можуть бути обраними з іншої причини – необхідності використання 56 округів для партійних списків [1, с. 236]. У згаданій Данії, існує дві інші альтернативні вимоги для отримання компенсаційних місць.

Г. Пономарьова та Д. Лук'янов звертають увагу на порушення рівності політичних партій при здійсненні автоматичного переходу голосів виборців, відданих за партії, що не подолали загороджувального бар'єру, до партій-переможниць, а також на порушення головної ідеї пропорційної виборчої системи – пропорційність трансформації голосів виборців у кількість місць у представницькому органі [10, с. 57]. Погоджуючись з тим, що використання легального бар'єру є одним з факторів диспропорційності, ми не можемо стверджувати про будь-який перехід голосів (так само як і мандатів). Голоси тих кандидатів, які не змогли подолати поставлену вимогу взагалі не беруться до уваги при розподілі. Приклад переходу голосів ми демонстрували у формулах «миттєвого поетапного голосування» та «єдиного перехідного голосу» (див. п. 9 і п. 17).

Стосовно природного виборчого бар'єру варто лише зауважити, що його обрухування простіше там, де простіше виборча формула («мажоритарна абсолютної більшості»), «мажоритарна кваліфікованої більшості», «квота Хейра»). В окремих він залежить від результату голосування («мажоритарна відносної більшості»), всі формули («голосування блоком»).

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії. – Вид. 3-є, випр. і доповн. / За ред. Ю.Ключковського. – В 2-х част. – Ч. 1. – К.: Логос, 2016. – 552 с.
2. Rae D. Thresholds of Representation and Thresholds of Exclusion: An Analytic Note on Electoral Systems / D. Rae, J. Loosemore, V. Hanby. // *Comparative Political Studies*. – 1971. – Vol. 3. – № 4. – С. 479–488.
3. Гербут І. Виборчі системи в аспекті інтересів опозиційних партій та репрезентативності парламенту в сучасній Україні / Ігор Гербут. // *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. – 2015. – № 2(76). – С. 252–266.
4. Романюк А. Техніка «санітарного кордону» до радикальних партій у країнах Центрально-Східної Європи / А. Романюк, В. Литвин // *Studia politologica Ucraino-Polona*. – 2014. – Вип. 4. – С. 130-144
5. Афанасьєва М. В. Роль прохідного бар'єра в технології пропорційного розподілу представницьких мандатів / М. В. Афанасьєва // *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін [та ін.] ; відпов. за вип. В. М. Дрьомін ; МОН України, НУ ОЮА. – Одеса : Юрид. лра, 2012. – Т. 11. – С. 180-193

6. Ю. Ключковський *Виборчі системи та українське виборче законодавство: монографія* / Ю.Б. Ключковський; Національний університет «Києво-Могилянська Академія». – К.: Час Друку, 2011. – 132 с.
7. Гайданка Є. І. *Плюралізація партійної системи Польської Республіки: передумови та етапи становлення* / Є. І. Гайданка // *Грані*. – 2014. – № 5. – С. 157-161.
8. Кожухар О. І. *Трансформація політичних структур в постсоціалістичних країнах Центрально-Східної Європи* / О. І. Кожухар // *Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Історія та археологія*. – Дніпропетровськ, 2008. – Вип. 16. – С. 170–178.
9. Gallagher M. *The Politics of Electoral Systems* / M. Gallagher, P. Mitchell., 2008. – 688 с. – (Oxford University Press).
10. Пономарьова Г., Лук'янов Д. *Правова оцінка застосування загороджувального бар'єра в пропорційній виборчій системі* / Г. Пономарьова, Д. Лук'янов // *Вісник Центральної виборчої комісії*. – 2005. – № 2(2). – С. 53-57.